

SƏADƏT MƏMMƏDOVA
Bakı Dövlət Universitetinin Tarix Fakültəsi
Mənbəşünaslıq, tarixşünaslıq və metodika
kafedrasının dissertantı
E-mail: arkeolok@mail.ru

AZƏRBAYCANIN MADDİ-MƏDƏNİYYƏT OCAĞI - QOBUSTAN

Açar sözlər: Mezolit, sivilizasiya, mağara, kurqan, maddi-mədəniyyət

Ключевые слова: Мезолит, цивилизация, пещера, курган, материально-культурно

Key words: Mesolithic, civilizing, the cave, borrow, material-cultural

Azərbaycanın maddi-mədəniyyət ocağı olan Qobustanda *qayaüstü təsvirlər ilk dəfə 1939-cu ilin yazında aşkar edilmişdir. Qobustan qayaüstü təsvirlərinin ilk tədqiqatçısı İ.M.Cəfərzadə 1947-ci ildən başlayaraq bu təsvirlərin sisteməlik tədqiqinə başlamışdır. Qobustanda Böyükdaş, Kiçikdaş dağları, Cingirdağ və Yazılıtəpə sahəsində 6000-ə qədər qədim şəkil, 10-dan çox daş dövrü düşərgəsi, sonrakı dövrlərin yaşayış yerləri, çoxlu qəbirlər və başqa arxeoloji abidələr aşkar edilmişdir. Qobustan abidələri sahəsi dövlətin qərarı ilə Qobustan dövlət tarixi-bədii qoruğu elan edilmiş, açıq səma altında muzeyə çevrilmişdir.*

Qədim mədəniyyətə malik olan Azərbaycan xalqı zəngin maddi və mənəvi sərvətlərə malikdir. Bu mədəniyyətin izləri tarixin dərinliklərinə gedib çıxır və Azərbaycan xalqının dünyanın ən qədim sivilizasiyalarından birinin yaradıcısı olduğunu sübut edir. Bu mənada Azərbaycan xalqı minilliklər ərzində yaranmış zəngin mədəni irs qoyub getmişlər. Tarixin qədim çağlarında yaradılmış bu irs məhz müxtəlif tarixi qaynaqlar, yəni maddi və yazılı abidələr əsasında öyrənilir. Axtarışlar zamanı aşkara çıxarılan arxeoloji abidələr, kitabələr, qayaüstü təsvirlər qədim dövrlərdən başlamış orta əsrlərədək Azərbaycan tarixini daha əsaslı şəkildə və daha dərinlən öyrənməyə imkan verir. Bu cəhətdən Qobustan daş dövründən tutmuş orta əsrlərədək uzun bir dövrü əhatə edən bir mədəniyyət abidələri ilə çox zəngin tarixi-arxeoloji kompleksdir. Burada minlərlə qayaüstü təsvir, ibtidai insan məskənləri və digər tarixi abidələri var. Qobustan qaya rəsmləri dünyada bu tipli abidələrdən ən zəngindir. Qoruq ərazisində alimlər tərəfindən 6000-dən artıq qayaüstü təsvir, 20 mağara və yaşayış yeri, 40 kurqan aşkar edilmiş və öyrənilmişdir. XX əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycan arxeoloqları tərəfindən öyrənilən Qobustan qayaüstü təsvirləri tədqiqatçılara tariximizi öyrənmək üçün bol material vermişdir. Böyükdaş və Kiçikdaş, Cingirdağ, Yazılıtəpə dağlarında 3500-dək qayaüstü təsvir, yalaqlar, yazılar və insan əllərinin yaratdığı digər abidələr arxeoloq İshaq Cəfərzadə tərəfindən kəşf edilmişdir (1). Qobustanda qayalar üzərində qeydə alınmış 6000-dən çox qədim təsvir və başqa abidələrlə yanaşı “Ana zağa”, “Ovçular zağası”, “Çardağ zağa”, “Kəvizə”, “Öküzlər”, “Öküzlər-2”, “Maral”, “IV sığınacaq”, Daşaltı”, “Ceyranlar”, “Qayaarası”, “Firuz”, “Firuz-2” və bu kimi ondan çox Daş dövrü düşərgəsi, “Böyükdaş”, “Dairə”, “Çapmalı” kimi Tunc dövrü yaşayış yerləri və 30-dan çox o dövrün kurqan tipli qəbir abidəsi, antik və orta əsrlərə aid bir sıra tikili və həyat qalıqları aşkar edilib arxeoloji qazıntılarla öyrənilmişdir.

Qobustan abidələri kompleksi uzununu 15-20 km, eni 2 km olan zolaqvari kiçik bir sahədə yerləşən Böyükdaş, Kiçikdaş və Cingirdağ ərazisindəki qayalıqlar arasındadır (2, s. 59). XX əsrin 40-cı illərinin sonlarında Qobustan qayaüstü rəsmlərinin öyrənilməsinə başlanmış, bura-

da imperator Domisian dövrünün latın kitabəsi də aşkar edilmişdir. Qobustanın ilk tədqiqatçısı İ.M.Cəfərzadə olmuşdur. Qobustan qayaüstü təsvirləri arxeoloq İ.M.Cəfərzadə tərəfindən 1939-1940-cı illərdə Bakının 60-70-km-də, Səngəçal-Duvannı dəmiryol stansiyaları rayonunda, Böyükdaş, Kiçikdaş, Cingirdağ-Yazılıtəpədə aşkar edilmişdir. Onun müntəzəm tədqiqinə isə 1947-ci ildən başlamışdır. İ.M.Cəfərzadənin rəhbərliyi ilə Qobustanda bir neçə min qaya və daş gözdən keçirilmiş, onlardan 725 daş üstündə döymə, qazma və sürtmə üsulu ilə çəkilmiş 3000-dən çox insan və heyvan rəsmi, 20 qayaaltı sığınacaq qeydə alınmışdır (3, s.18).

İ.M.Cəfərzadə qayaüstü təsvirlər barəsində hələ 1965-ci ildə çap etdirdiyi məqaləsində arxeoloji qazıntıların nəticələrinə və qayaüstü təsvirlərin müqayisəli təhlilinə əsasən Qobustan qayaüstü rəsmlərinin e.ə. VIII minillikdən son orta əsrlərə qədərki dövrü əhatə etdiyini göstərmişdi (4, s.27). Bu barədə öz fikir və mülahizələrini əsaslandırmaq üçün tədqiqatçı İ.M.Cəfərzadə qayaaltı sığınacaqlarda aşkar edilmiş dövəgözü daşı qəlpələrinə, qara, qırmızı və şirli qab qırıntılarına diqqət yönəldir (5, s.100).

İ.M.Cəfərzadənin “Qobustan. Qayaüstü rəsmlər” adlı monoqrafiyasında Qobustanın qaya rəsmlərinin mövzu cəhətdən müxtəlifliyi qeyd olunur. Bu təsvirlərin içərisində natural böyüklükdə kişi və qadın cinsli adamların, vəhşi öküz, dağ keçisi, maral, şir və s. böyük miqdarda təsvirləri üstün yer tutur. Tədqiqatçı ciddi axtarışlar nəticəsində Böyükdaş dağında daha qədim dövrə aid çiyinlərdən çəpəki ox asılmış, silahlı geyimli və yarımçılpaq qadın və kişi təsvirləri, tək, qrup (“Yallı” tipli) rəqs səhnələri və əllərini yuxarı qaldırmış halda hoppanma vəziyyətində tək rəqs rəsmlərini də aşkara çıxarmışdır (6, s.19). 1960-1961-ci illərdə İ.M.Cəfərzadə tərəfindən “Ovçular zağası” nda aparılmış arxeoloji qazıntı işləri nəticəsində aşkar olunmuşdu ki, düşərgə sakinləri qayalarda şəkil döymək və zərb aləti kimi əsas çaydaşı və çaxmaqdaşından istifadə etmişlər. Qazıntıdan tapılmış bazalt tipli çaydaşından döymə alətləri çoxluq təşkil edir. Onların sayı 19 ədəd olmuşdur (4, s.19). Bütün bunlar həm də tədqiqatçının axtarışlarında təkcə qayaüstü təsvirlərin məzmunununun açılması deyil, həm də həmin təsvirlərin qazılması, yaranması üsulunun tədqiqinin də mühüm yer tutduğunu göstərir. Tədqiqatçı İ.M.Cəfərzadə qazıntı nəticəsində iki ədəd kiçik ölçülü rəsmli daş qeydə almışdır. Birinci daşın bir üzündə öküz, o biri üzündə insan və öküz təsviri, ikinci daşın üstündə ortadakı yalağın (daş qabın) ətrafında yalaqdan su içməyə gəlmiş 6 öküz şəkli çəkilmişdir. Belə bir qənaətə gələn İ.M.Cəfərzadə həm də heyvanların əhliləşdirilməsinə də diqqət çəkir. Onun tədqiq etdiyi 45 sayılı qayanın cənub-qərb küncündəki öküz təsvirlərindən birinin boynunda ip vardır. Bu sığınacaq sakinlərinin artıq iribuynuzlu heyvanı əhliləşdirdiyini göstərir. Güman etmək olar ki, Qobustanda heyvanların əhliləşdirilməsi öküzün əhliləşdirilməsindən başlamışdır (3, s. 47).

Görkəmli arxeoloq Q. İsmayılzadə qeyd etmişdir ki, «İshaq müəllimin qayaüstü rəsmlər üzərində iş təcrübəsi alimlər üçün gözəl məktəb olmuşdur» (7).

İ.Cəfərzadəyə görə, Qobustanda qayaüstü rəsmlərin ən qədim nümunələri çiyinlərdən kaman asılmış, ayaqüstə və ya yarım oturmuş vəziyyətdə silueti çəkilmiş kişi və qadın təsvirləridir və onlar bilavasitə qadınların ibtidai cəmiyyətdə hakim olduğu maddəşahlıq dövründə çəkilmişdir. İ.Cəfərzadənin dərin və geniş axtarışları ona sonrakı dövrlərin təsvirlərini də müəyyən etməyə, onların fərqləndirici xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa imkan vermişdir. Yorulmaz tədqiqatçı müəyyən bir dövrün təsvirlərini tədqiq edərkən çox düzgün olaraq onları həmin dövrün təsərrüfatı, dini təsəvvürləri və mədəni nailiyyətləri ilə əlaqələndirmişdir. Qobustan təsvirlərini öyrənərkən istedadlı alim onların meydana gəlmə tarixinə xüsusi fikir vermişdir. Maraqlı haldır ki, Qobustanı tədqiq edən alimlərin demək olar ki, əksəriyyəti belə bir məsələdə yekdil mövqedən çıxış edirlər ki, qayaüstü təsvirləri həyata keçirənlər böyük incə-

sənət duyumuna malik olmuşlar. Aparılan tədqiqatlar zamanı aşkar olunmuş maddi sübutlar da bu fikri təsdiq edir. Belə ki, qazıntıdan tapılmış xalsedən, dağ bülluru, daş asmalar, balıqqu-lağından asmalar, qayalarda yüksək zövqlə çəkilmiş qayaüstü təsvirlər “Ovçular zağası” sakinlərinin, təsvirləri çəkən rəssamın incəsənət baxımından yüksək zövqə malik olduğunu göstərir. Qədim rəssamın həyatda gördüklərini olduğu kimi qayada təbii, real əks etdirmək bacarığı adamı heyran edir. Qazıntıdan daha çox oxranın tapılması, bəlkə də ondan təsvirlərin boyanmasında istifadə olunduğunu düşünməyə əsas verir. Qobustanı tədqiq edən alimlər məntiqi olaraq qayaüstü təsvirlərin məzmununa və formasına, sayına görə həmin ərazidə yerləşən düşərgəyə müəyyən adlar vermişlər. Məsələn, “Ana zağa” dan 50-55 metr şimalda, “Ovçular zağası” ndan 25 metr cənubda, Böyükdaş dağı yuxarı səki sahəsində üzərində qədim təsvirlər olan 41 və 42 sayılı daşların arasında aşkar edilmiş düşərgə haqlı olaraq “Öküzlər” düşərgəsi adlandırılmışdı. Çünki, 41 və 42 sayılı qayaların üzərində öküz təsvirləri vardı.

Azərbaycanın görkəmli tədqiqatçılarından C.Rüstəmov və F.Muradova 1974-cü ildə burada arxeoloji qazıntı işləri aparmışdılar (8, s.6). Düşərgədə qazıntı işləri zamanı 41a sayılı daşın şimal üzündə qədim şəkillərin yerləşdiyi səviyyədə bir qədər aşağı getməsi də aydınlaşdırılmışdır. Daşın şərq ucuna yaxın başı və bədəni 42 sayılı qayanın cənub üzündəki döymə üsulu ilə çəkilmiş iki insan xətlərlə bəzədilmişdir. Ayaq hissəsi daralır. Onun yanında qədim qadın təsvirləri var. Qazıntının gedişində açılmış daşın alt səviyyəsində də qədim qadın təsvirlərinin olduğu müəyyən edilmişdir. Bu barədə C.Rüstəmovun və F.Muradovanın rəhbərliyi ilə Qobustan arxeoloji ekspedisiyasının 1974-cü il hesabatında ətraflı məlumat verilmişdi (9). Bir maraqlı cəhəti qeyd etmək lazımdır ki, arxeoloqlar qazıntı işləri nəticəsində əldə edilmiş maddi-mədəniyyət nümunələrini qayaüstü təsvirlərlə müqayisəli surətdə öyrənməyə də üstünlük vermişlər. Məsələn, “Öküzlər” düşərgəsindən aşkar edilmiş daş məmulatların bir qisminin, iskanə tipli üst paleolit üçün səciyyəvi alətlərin çoxluğu, həndəsi formalı alətlərin azlığı (3 trapes, 4 seqment), qayalardakı təsvirlər arasında qədim insan kişi və qadın, öküz təsvirlərinin olması buradan əsasən Üst Paleolit sonundan Mezolitə keçən tarixi dövrdə istifadə olunduğunu göstərir. Qazıntılar düşərgədən çox qısa müddətdə ilk və son dövründə də istifadə olunduğunu söyləməyə əsas verir. Arxeoloqlardan C.Rüstəmov və F.Muradovanın tədqiqat obyektlərindən biri də “Öküzlər-2” düşərgəsidir. Bu düşərgədə Böyükdaş dağı yuxarı səki sahəsində “Öküzlər” düşərgəsi ilə “Ovçular zağası” arasında, üzərində qədim qadın, sxematik insan, öküz, keçi və s. şəkillər saxlanmış 43 və 44 sayılı qayaların arasında yerləşmişdir. Arxeoloqlar burada 1983, 1984, 1986-cı illərdə tədqiqat işləri aparmışlar. Arxeoloqlar burada çox maraqlı bir nəticəyə gəlirlər. Onlar qeyd edirlər ki, “Öküzlər-2” düşərgəsində mədəni təbəqənin kiçik bir sahədə, linza şəklində olması, ocaq qalığının olmaması göstərir ki, buradan yaşamaq üçün yox, yaxınlıqdakı düşərgələrin (“Ana zağa”, “Ovçular”, “Öküzlər” və s.) sakinləri boş vaxtlarında oturub dincəlmək və qayalarda şəkil çəkmək üçün istifadə etmişlər. Qobustanda mağara tipli abidələrin diqqət cəlb etməsi, zəngin təsvirlərə və maddi-mədəniyyət nümunələrinə malik olması bu istiqamətdə qazıntı və tədqiqat işlərinin gücləndirilməsinə ciddi təsir göstərdi. Belə tədqiqat obyektlərindən biri Daşaltı düşərgəsi olmuşdur.

Böyükdaş dağının aşağı səki sahəsinin şərq ətəyində, şəkilli daşlar kolleksiyasının 277 və 277 a sayılı daşları arasında üstü çox iri və yastı qaya layı ilə örtülmüş, ağız şərqə baxan, yaşamaq üçün əlverişli olan mağara tipli abidədir. Arxeoloq İ.Cəfərzadə 1966-cı ildə düşərgədə arxeoloji qazıntı işləri aparmışdır. Məlum olmuşdur ki, düşərgədən iki tarixi mərhələdə - Daş dövrü və orta əsrlərdə istifadə olunmuşdur. Düşərgənin içərisində divarlarda kiçik ölçülü kişi təsvirlərinin olmasına baxmayaraq, qum təbəqəsinə qədər əsas orta əsrlərə aid maddi-mədəniyyət nümunələri tapılmış, düşərgənin çölündən isə xeyli Daş dövrü materialı yığılmışdır.

Qobustanda bir sıra uzunmüddətli və davamlı yaşayış prosesinə malik olmuş düşərgələrlə yanaşı qısa müddətdə istifadə olunmuş məskənlər də aşkar edilmişdir. Belə məskənlərdən biri “Maral” düşərgəsidir. Bu düşərgə Böyükdaş dağı yuxarı səki sahəsinin şimal hissəsində, dağın üstündə qalxan yolda 40-50 m qərbdə, 137 və 138 sayılı qayadakı çox real çəkilmiş maral təsvirinin şərəfinə “Maral” düşərgəsi adlandırılmışdır. Burada 1990 və 1993-cü illərdə 60 m² sahədə arxeoloji qazıntı işləri aparılmışdır. Burada daş dövrünə aid material əsas 137 sayılı şəkilli daşın şimali-qərb tərəfində və 138 sayılı (maral şəkilli) daşın cənub tərəfi dibində yerləşir.

Arxeoloq C.Rüstəmov Qobustana həsr etdiyi tədqiqat işlərində müxtəlif mövzulara dair çoxlu faktlar aşkar etmişdir. Belə ki, Qobustanda qədim qadın təsvirləri xüsusi diqqət cəlb edən mövzulardandır. O, qeyd edir ki, ən qədim qadın təsvirləri Kiçikdaş dağında - “Qaya-arası” və “Ceyranlar”, Böyükdaş dağında - “Ana zağa” və “Kəvizə” kimi daş dövrü düşərgələrinin divarlarında çəkilmişdir. Buradakı oyma qadın təsvirləri, ümumiyyətlə yuxarı paleolit dövrü qadın təsvirləri və qadın heykəlcikləri ilə oxşardır (10, s.18). “Kəvizə” düşərgəsindən tapılmış yerli əhəngdaşından qadın fiqurunun oturaq hissəsinin Ana zağada 29 sayılı daşda, sağ tərəfin aşağı hissəsindəki və bu kimi qadın təsvirlərini təkrar etdiyini bildiren tədqiqatçının fikrincə, göstərilən düşərgələrdən və göstərilən tip qadın təsvirlərinin dövründən uzaqlaşdıqca, dövrü dəyişməyə uyğun qadın təsvirləri yeni-yeni forma alır, bəzi o dövrün mənzərəsini yaratmaq üçün geniş material verir. Tədqiqatçılardan C.Rüstəmov və F.Muradovanın qayaüstü təsvirləri tədqiq edərkən insani yaşayış düşərgələrinin olduğu yerləri də aşkar etmişlər ki, bunlar da yeni və daha dəqiq elmi nəticələr çıxarmaq üçün alimlərə gərəkli olmuşdur. Onların 1974, 1975 və 1976-cı illərdə apardıqları tədqiqat işləri öz bəhrəsini vermiş və Böyükdaş dağının yuxarı səki sahəsində “Ana zağa”-dan, 40-50 m cənub-şərqdə, yuxarı səki üzrə 115, 116, 117 a sayılı, üzərində qədim təsvirlər saxlanmış qayalar arasında, onların bir-birinə söykənməsi nəticəsində alınmış sığınacaqlarda aşkar edilmişdir. Məlum olmuşdur ki, sığınacağın divarlarını təşkil etmiş qayaların hələ qədimdə uçması, yerdəyişməsi nəticəsində burada bir neçə gözdən ibarət insanın yaşaması üçün yararlı sahələr əmələ gəlmişdir (8, s. 6-7). Belə bir maraqlı cəhətə də diqqət yetirmək lazımdır ki, ayrı-ayrı dövrlərdə tədqiqat işləri aparmış alimlərin tapıntıları və ya kəşfləri məntiqi olaraq bir-birini tamamlamışdır. Məsələn, “Kəvizə” düşərgəsindən tapılmış Mezolit dövrünə aid əhəngdaşından hazırlanmış qadın fiqurları (11, s.93) xüsusi elmi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Onlardan ikisi formasına görə Qobustan qayalarında təsviri olan iri sinəli, baldırları xüsusi qabarıq və yoğun verilmiş qadın təsvirlərinin oxşarıdır (4,s.19). C. Rüstəmovun fikrincə, Qobustanda, eləcə də başqa daş dövrü abidələrində də, qadın bir növ simvolik təsvir edilmişdir. Belə ki, onlar həm öndən, həm yandan görünüşdə, sinələri və ombaları çox qabarıq, başı çıxıntılı və qolsuz təsvir edilmişdir. Məlum həqiqətdir ki, qadın anadır, nəslin davamətiricisidir. Tədqiqatçının mülahizəsinə görə, onun bu cür verilməsi qadının analıq əlamətlərinin xüsusi qeyd edilməsi ilə əlaqədardır. Ona görə də qadın təsvirlərində sinə və omba qabarıq verilir (10, s.20). C.Rüstəmovun adı çəkilən monoqrafiyasında qadın təsvirləri və heykəlcikləri haqqında da ətraflı məlumat verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Qobustanın qayaüstü təsvirləri mövzu müxtəlifliyi, süjetlərin orijinallığı və sənətkarlıq baxımından fərqlənir. Qayaların üstündə kişi və qadın, vəhşi öküz, maral, şir, at, it və canavar təsvirlərinə təsadüf olunur. “Ana zağa”, “Ovçular zağası”, “Kəvizə”, “Yeddi gözəl” düşərgələrində, Böyükdaş yaşayış məskənində və başqa yerlərdə torpağın altından çoxlu sayda qayaüstü təsvir, əmək aləti, heyvan sümükləri, istehsal tullantıları, bizlər, nizə ucu, balta, bəzək, məişət əşyaları və sairə tapılmışdır. Bütün bunlar tədqiqatçılar üçün zəngin material və mövzular vermiş yeni-yeni elmi-tədqiqat əsərlərinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Qədim mədəniyyət ocağı olan Qobustan ulu əcdadlarımız tərəfindən Azərbaycan tarixi və mədəniyyətinə verilən mənəvi töhfədir. Bu mədəniyyət abidəsinin görkəmli alimlərimiz tərəfindən araşdırılmasına baxmayaraq daima tədqiqat obyektı olması vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Vəliyeva Samirə. Qobustan qayalar üzərində salnamədir// Azərbaycan qəzeti, № 156, 09 iyul
2. Rüstəmov С. Qobustan dünyası. Bakı ; “Azər nəşr”, 1994, - 176 s.
3. Джафарзаде И.М. Гобустан. Наскальные изображения. Баку; 1973, 198 с.
4. Джафарзаде И.М. Наскальные изображения Кобыстана (Азерб.ССР) // Археологические исследования в Азербайджане (Сборник статей), Баку; 1965, с. 18-29.
5. Bünyadov T.Ə. Azərbaycan arxeologiyası öçerkləri. Bakı; “Azər nəşr”, 1960, -238 səh.
6. Cəfərzadə İ.M. Qobustan. Qayaüstü rəsmlər. Bakı ; YNE – XXI, 1999, -259 s.
7. Məmmədov Ş. Qobustan rəsmlərinin yorulmaz tədqiqatçısı // «Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 21 oktyabr 2011-ci il, № 41.
8. Рустамов Д.Н., Мурадова Ф.М. Полевые работы в Гобустане //Археологические и этнографические изыскания в Азербайджане (1974 г.) Баку; “Элм”, 1975, с. 6-10.
9. Fərəsova M. Azərbaycan qayaüstü incəsənəti. Bakı ; “Aspoliqraf”, 2009, - 384 s.
10. Rüstəmov С. Qobustan - Azərbaycanın qədim mədəniyyət ocağı. Bakı; “Nurlan”, 2006, - 96 s.
11. Рустамов Дж., Мурадова Ф. О результатах археологических исследований 1981 года в Гобустане//Археологические и этнографические изыскания в Азербайджане (1980-1981гг.), Баку ; “Элм”, 1986, с. 92-94.

СААДАТ МАМЕДОВА

ДРЕВНИЙ МАТЕРИАЛЬНЫЙ-КУЛЬТУРНЫЙ ОЧАК АЗЕРБАЙДЖАНА - ГОБУСТАН

Древний материальный-культурный очаг находится в Гобустане. Первые наскальные изображения были обнаружены впервые видными археологам И.М.Джафарзаде в 1939 года. В результате его долголетних, систематических исследований, начавшихся с 1947 г., в Гобустане обнаружено, зарегистрировано и изучено тысячи наскальных изображений, относящихся к периодам мезолита, неолита, энеолита, бронзы, раннего железа, античности и средневековья. Наряду с пещерами, на скалах Гобустане обнаружено более 6000 наскальных изображений на территория Беюкдаш, Кючюкдаш, Джингирдаг, отражающих материальную и духовную культуру, древние поселения предков азербайджанского народа.

SAADAT MAMMADOVA

THE ANCIENT MATERIAL-CULTURAL HOTBED OF AZERBAIJAN-GOBUSTAN

The article is devoted to rock drawings in Azerbaijan. Notes that the petroglyps are found in Azerbaijan for the first time in 1939, also notes that the region in which is Gobustan historical

monuments are protected are a national park. About 6 thousands inscriptions on rocks. More than 10 thousands of settlement camps of the Stone Age and subsequent ages, many sepulchral and other archeological monuments have been revealed in the territory of Beyukdash, Kichikdash, Jingirdag .

Rəyçilər: t.ü.f.d. M.Məmmədova, t.e.d. A.İskəndərov

BDU-nun "Mənbəşünaslıq, tarixşünaslıq və metodika" kafedrasının 13 oktyabr 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №3).